

DOI: 10.38004/sobad.1599019

HOBBS'UN *LEVIATHAN*'INDA DEVLETE İTAAT VE DİRENME HAKKI SORUNU

THE PROBLEM OF THE RIGHT TO OBEDIENCE AND RESISTANCE TO THE STATE IN HOBBS'S *LEVIATHAN*

Dr. Öğr. Üyesi

Zeki AKTAŞ

Bitlis Eren Üniversitesi
zaktas@beu.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information
Araştırma Makalesi/Research Article
Alınma/Received: 10.12.2024
Kabul/Accepted: 13.03.2025

Telif Hakkı: Bu çalışma Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 License altında lisanslanmıştır [\(CC BY NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Copyright: This article is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License [\(CC BY NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

ÖZ

Bu çalışmada, Thomas Hobbes'un devlete itaati istisna tuttuğu hususlar ele alınmış ve buradan hareketle "*Leviathan*'da direnme hakkına yer var mıdır?" sorusu cevaplanmıştır. Mutlak ve bölünmez bir iktidar anlayışına sahip olan Hobbes, devlete itaatsizliği kesin olarak yasaklar ancak aynı kesinlikle devlete itaatin istisna olabileceği hususlardan da söz eder. Hobbes'un bir taraftan mutlak itaati savunması öte taraftan itaate istisna hâllerden söz etmesi farklı yorumlara yol açmıştır. Söz gelimi bir kısım araştırmacı, Hobbes'un uyruklara gerçek bir direnme hakkı vermediğini savunurken başka bir kısım ise onun metinlerinde direnme hakkı teorisinin mevcut olduğunu yazmıştır. Dahası Hobbes'un bu hususta yazdıklarının temelde çelişkili olduğunu iddia edenler kadar aynı yazıları tutarlı bir bütün olarak yorumlayanlar da vardır. Son tahlilde *Leviathan*'da direnme hakkından söz edilebilir ancak bunun sistematik bir teori olduğu söylenemez. Hobbes müstakil bir direnme hakkı teorisi ortaya koymaz; sadece kuruluş amacının dışına düşen bir siyasal otoriteye meşru olarak itiraz edilebilecek hususları dile getirir. Nitekim güvenli bir yaşamı devletin varoluş amacı olarak gören Hobbes'un, uyruklara sistematik bir isyan rehberi sunması makul değildir; onun amacı itaate istisna hâller üzerinden siyasal otoriteye varoluş nedenini hatırlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: Hobbes, *Leviathan*, Devlet, Siyasal İtaat, Direnme Hakkı.

ABSTRACT

In this study, the issues that Thomas Hobbes excluded from obedience to the state were discussed and, based on this, the question "Is there a place for the right to resist in *Leviathan*?" The question has been answered. Hobbes, who has an understanding of absolute and indivisible power, strictly prohibits disobedience to the state, but he also mentions with the same certainty that obedience to the state may be an exception. Hobbes's defense of absolute obedience, on the one hand, and his mention of exceptions to obedience, on the other hand, have led to different interpretations. For example, while some researchers argue that Hobbes did not give the subjects a real right to resist, another group wrote that the theory of the right to resist is present in his texts. Moreover, while there are those who claim that what Hobbes wrote on this subject is fundamentally contradictory, there are also those who interpret the same writings as a coherent whole. In the final analysis, the right to resistance can be mentioned in *Leviathan*, but it cannot be said to be a systematic theory. Hobbes does not put forward a separate theory of the right to resist; It only expresses issues that can legitimately be objected to a political authority that falls outside its founding purpose. As a matter of fact, it is not reasonable for Hobbes, who sees a safe life as the purpose of existence of the state, to offer his subjects a systematic rebellion guide; Its purpose is to remind political authority of its reason for existence through exceptions to obedience.

Keywords: Hobbes, *Leviathan*, State, Political Obedience, Right to Resist.

1. GİRİŞ

Siyasal otoriteye itaat bağlamında eskiden beri “Devlete itaat mutlak mıdır?”, “Devlete itaatin istisna olduğu hususlar var mıdır?” veya “Devlete itaat ne zaman terk edilebilir?” türünden birçok soru ortaya atılmıştır. Bununla birlikte tüm bu soruların ortak yönü, devletin zor kullanma tekeli elinde bulunduran yegâne güç olmasında saklıdır. Devletin organize gücü birey için son noktada bir baskı unsurudur. Daha açık bir deyişle birey, bir şekilde devletin buyruklarıyla karşı karşıyadır ve bunlar her zaman onun varoluşu ile örtüşmez. Dolayısıyla “Devletin tüm buyruklarına istisnasız uymalı mıyım?” gibi bir sorunun çetin bir gündemi vardır. Nitekim devlet hakkında yazan birçok filozof, bu soruyu tartışmış ve siyasal itaat hususunda makul bir yol belirlemeye çalışmıştır.

İşte bu filozoflardan biri de *Leviathan*'ın yazarı Thomas Hobbes'tur (1588-1679). Hobbes'un siyasal itaat literatüründeki yeri oldukça problemlidir çünkü o, devlete itaatsizliği kesin olarak yasaklar ancak aynı kesinlikle devlete itaatin istisna olabileceği hususlardan da söz eder. Bu durum, Hobbes'un görüşlerinin oldukça farklı yorumlarına sebep olmuştur. Söz gelimi John Keane, Hobbes'un uyruklara gerçek bir direnme hakkı vermediğini; onun direnme hakkı argümanının tamamen formalite olduğunu yazmıştır (Keane, 1994, s. 65). Buna karşın başka bir araştırmacı, Glenn Burgess, Hobbes'un metinlerinde, ilk bakışta öyle görünmese bile, bir direnme teorisinin var olduğundan emindir (Burgess, 1994, s. 62vd). Dahası, bu karşıt yaklaşımlar dışında, Hobbes'un mutlak itaat yükümlülüğü ve direnme hakkını uzlaştırmış olduğu, hatta onun öğretisinin şartlı bir devrim teorisinin temellerini içerdiği, en azından buna engel bir husus taşımadığı da iddia edilmiştir (Steinberger, 2002).

Nihayetinde *Leviathan*'da direnme hakkının varlığından söz edilebilir ancak bu, sistematik bir teori değildir. Hobbes müstakil bir direnme hakkı teorisi inşa etmemiştir; sadece kuruluş amacının dışına düşen bir siyasal otoriteye meşru olarak itiraz edilebilecek hususları göstermiştir. Hobbes'un direnme hakkı etrafında söyledikleri, uyrukları cesaretlendirmekten çok siyasal otoriteye yapılmış bir uyarı olarak görünmektedir. Başka bir deyişle güvenli bir yaşamı devletin varoluş amacı olarak gören Hobbes'un, uyruklara sistemli bir isyan rehberi sunması makul değildir. Onun amacı direnmeyi gerektirecek hususlar üzerinden siyasal otoriteye varoluş nedenini hatırlatmaktır.

2. LEVIATHAN VE MUTLAK İTAAT

İnsan insanın kurduysa (Hobbes, 2007, s. 1) karşılıklı korunmayı garanti edecek bir güç olmadan toplumsal varoluşu konuşmak ikna edici değildir. Dolayısıyla Hobbes “Devlete ihtiyaç var mıdır?” sorusunu tartışmaz, onun gündemi “Devlete neden ihtiyaç vardır?” sorusuyla açılır. Hobbes, devleti ve mutlak iktidarı temellendirmek için bir dizi argüman öne sürer. İnsan doğasının bencil olduğu teziyle başlayan bu temellendirme, doğal savaş hâlinin dolayımından geçer ve nihayet insanın aydınlanmış öz çıkarını keşfiyle, esasında bir hak devri olan, toplumsal sözleşmede son bulur.

Hobbes'a göre insan doğası, onun bedensel ve zihinsel güçlerinin toplamından oluşur ve bu toplamda, arzular önemli bir yer tutar. İnsan arzuları bir nesneden diğerine sürekli bir akış içindedir ve bu nedendir ki insan doğal olarak doyumsuz bir doğaya sahiptir. Dahası arzu nesnesinin bir defalık olmayışı insanda sürekli olarak onu güvence altına alma eğilimi doğurmakta olup, insanı hep daha fazlasına ve daha güçlü olmaya teşvik eder. Nitekim tüm insanlar bu aynı doğaya sahiptir, hatta onlar doğuştan eşittir; doğa, insanları beden ve zihin yetenekleri bakımından potansiyel olarak eşit yaratmıştır. İnsanların yetenekleri arasında kimi

farklılıklar olsa bile, bunlar nihai bir üstünlük yaratmaya yetmez. Söz gelimi beden gücü bakımından zayıf biri, tuzak yoluyla veya başkalarıyla birleşerek, güçlü bir kişiyi alt edebilir (Hobbes, 2008, s. 21-22; 2013, s. 81, 99).

Bununla birlikte Hobbes'un zihninde eşitliğin olumlu bir çağrışımı yoktur. Hobbes'a göre eşitlikten güvensizlik doğmaktadır çünkü insanların yeteneklerindeki potansiyel eşitlik onları amaçlarına erişme umudu bakımından da eşitlemektedir. Bu nedenledir ki iki kişi, aynı anda elde edemeyecekleri bir şeyi arzu ederse buradan düşmanlık doğar ve onların her biri kendi varlığını korumak, yaşatmak üzere her fiili kendilerine hak görür. Herkes doğal olarak kendi varlığını güvence altına almak ister ve bunun için, cebren ve hile dâhil, her yola başvurmak akla yatkındır, dolayısıyla eşitlik nasıl güvensizlik doğuruyorsa güvensizlik de savaş doğurur. İşte Hobbes'un ünlü çıkarımı devreye tam bu noktada girer: Devlet yoksa herkes herkese karşı savaştadır. İnsanları denetim ve korku altında tutacak genel bir güç mevcut değilse onlar, savaş denilen durumun içindedir. Kaldı ki bunun illa ki muharebe içeren bir savaş olması da gerekmez, insanların birbirleriyle çarpışma ihtimalini bilmeleri yeter; savaşın doğası fiili çarpışmadan çok güvencesizlikten oluşur (Hobbes, 2013, s. 100-101). Hobbes'un gözünde insanın devlet öncesi durumu bir savaş durumudur. Burada "her insan, bir diğeri (ya da diğerleri) için tehlikeli bir rakiptir, aşılması gereken bir engeldir" (Ağaoğulları & Köker, 2009, s. 196-197). Hobbes, söz konusu evreyi şöyle betimler:

[H]erkesin herkese düşman olduğu bir savaş zamanı nelere yol açıyorsa; insanların, kendi güçlerinden ve yaratıcılıklarından başka güvenceleri olmadan yaşadıkları bir dönem de aynı şeylere yol açar. Böyle bir ortamda, çalışmaya yer yoktur; çünkü çalışmanın karşılığı belirsizdir: ve dolayısıyla toprağın işlenmesine de yer yoktur; ne denizcilik; ne deniz yoluyla ithal edilebilecek malların kullanılması; ne rahat yapılar; ne fazla güç gerektiren şeyleri kaldırmak ve taşımak için gereken şeyler; ne yeryüzü hakkında bilgi; ne zaman hesabı; ne sanat; ne yazı; ne de toplum vardır. Hepsinden kötüsü, hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır; ve insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer. (Hobbes, 2013, s. 101)

Doğal durum rekabetçi ve güvensiz bir yaşamın betimi olarak dramatik bir savaş durumudur, hatta bu durum bir zorunluluktur çünkü insan, arzularını doyurmak için daima güç peşindedir. Bu nedenle kendi başına bırakıldığı takdirde çatışma ve şiddet ortamına sürüklenir (Abramson, 2020, s. 225). Hobbes'un gözünde doğal durumdaki insan toplum ve uygarlığın sunduğu her türlü konfordan uzaktır. Onun yaşamı güvensiz ve korku doludur.

Diğer taraftan doğal savaş durumu, aynı zamanda bir devletin temeldeki varlık gerekçesidir: Devlet, bu doğal savaş hâline son vermek üzere, bireysel güvenlik için kurulur. Başka bir deyişle güvenlik arzusu, doğal durumda sınırsız özgürlük ve doğal hak sahibi olan bireylerin kendilerini bir otorite altında sınırlamalarının nihai nedenidir. Hobbes'a göre insanlar, esasında devlet kurulmadan önce de doğal hukukun veya doğa yasalarının özeti olan 'kendimize nasıl davranılmasını istiyorsak başkalarına da öyle davranmalıyız' gibi bir ilkeye ulaşır. Bununla birlikte söz konusu güvenlik, tek başına bu ilkeyle sağlanamaz çünkü kılıç zoru (gücü) olmadıkça ahitler salt sözlerden ibarettir ve sözler, insanın güvenliğini garanti etmeye yetmez. Başka bir deyişle insanlar doğa yasalarına (doğal hukukun ilkelerine) ulaşmış olsalar bile, ortada bir iktidar yoksa veya var ancak genel güvenliği sağlayabilecek kadar kudretli değilse herkes yine bildiğini yapmaya devam edecek, kendisini diğerlerinden korumak için ne gerekiyorsa onu yapacaktır. İnsanları ancak devlet gibi büyük bir güç korku altında tutabilir ve ceza tehdidiyle sözlerini/sözleşmelerini ifa etmeye mecbur bırakabilir (Hobbes, 2013, s. 133-134). Kısacası Hobbes'un Leviathan'ı en temelde insanın kendi varlığını koruma güdüsünden doğar.

Hobbes'a göre bu türden büyük bir gücü, yani devleti kurmanın yolu hak devri içeren bir toplumsal sözleşmeden geçer. Buna göre bireyler, hem birbirlerinin zararlarından ve yabancıların saldırılarından korunabilmek hem de kendi emeklerinin ürünlerinden ve yeryüzünün nimetlerinden yararlanabilmek için bütün güçlerini tek bir kişiye veya bir heyete devretmelidir. Toplumsal sözleşme bireylerin, kendilerini temsil edecek tek bir kişi veya heyet tayin etmesidir. Bireyler bu sözleşmeyle güvenlik adına yapılacak her işin amili olduklarını, kendi irade ve muhakemelerini o tek kişi veya heyetin irade ve muhakemesine tabi kıldıklarını kabul ederler. Bu, esasında kabul etmekten öte bir şey olarak, en temelde 'senin de hakkını ona bırakıp ve onu tüm eylemlerinde benim gibi yetkili kılan koşuluyla kendimi yönetme hakkımı bu kişi veya heyete bırakıyorum' ilkesini içeren bir sözleşme yoluyla tüm bireylerin bir ve aynı kişilikte birleşmesidir. Tek bir kişilik olarak birleşmiş olan bu topluluk artık 'devlet' (Leviathan) olarak adlandırılır. Barış ve güvenliğimizi borçlu olduğumuz Leviathan böyle doğar ve onun özü, toplumun birleşmiş olduğu kişilikte, yani o tek kişide toplanır. İşte bu tek kişiye, 'egemen'; onun dışındaki herkese, bu egemene tabi olarak 'uyruk' denir (Hobbes, 2013, s. 136).

Bireyler sözleşmeyle bundan sonra kendilerini temsil edecek ve kendileri adına edimde bulunacak tek bir ses görevlendirmiştir; egemen. Dahası bu sözleşme, doğamızın neden olduğu çatışmaya bir son vermek için egemene mutlak bir iktidar bahşetmelidir çünkü birey, topluma korunmak uğruna girmiştir ve egemenin bunu gerçekleştirmek için ne yapması gerekiyorsa onu yapma yetkisi olmalıdır (Abramson, 2020, s. 229-230). Dolayısıyla Leviathan'ın, yani devletin kurulması, bireylerin kendi rızalarıyla egemene bu mutlak iktidarın verilmesi anlamına gelir ve bundan sonrası artık "Uyruklar hangi itaat hükümleri ile bağlıdır?" sorusunu cevaplama meselesidir.

Hobbes'a göre Leviathan'ın kurulmasıyla birlikte uyruklar, öncelikle yönetim şekline karışmama, onu değiştirmeye kalkışmama gibi bir hükümlerle bağlanmış olur. Leviathan'ı kuranlar, artık onun hükümlerine mutlak olarak uymak zorundadır ve egemenin izni olmayan herhangi bir konuda sözleşme yapamazlar. Uyruklar bu noktadan sonra egemenin tüm buyruklarına itaat etmek durumundadır çünkü egemenin buyruklarının amili yaptıkları sözleşme gereği zaten kendileridir. Dolayısıyla uyrukların kendilerini temsil eden egemene itaat etmemeleri veya onu yıkmaya teşebbüs etmeleri adaletsizliktir. Dahası buna teşebbüs eden kişilerin öldürülmesi veya başka türlü cezalandırılması meşrudur ve cezalandırmanın amili, bu hakkı sözleşmeyle egemene onlar vermiş olduğu için, yine bu kişilerin kendileridir. Diğer taraftan uyrukların ondan, yani egemen güçten sözleşmenin ihlali gerekçesiyle vazgeçmesi de mümkün değildir. Sözleşme egemen ile uyruklar arasında değil, sadece uyrukların kendileri arasında gerçekleşmiştir. Bu nedenle uyrukların hiçbiri vazgeçme mazeretini ileri sürerek uyrukluktan çıkamaz; egemen bu hususta onların muhatabı değildir. O hâlde hiç kimse çoğunluğun onayı ile kurulan, karşı oy vermiş olanların da oylamaya katılmış olmakla zımnen söz vermiş oldukları, egemene adaletsizlik etmeksizin karşı gelemez (Hobbes, 2013, s. 138-139). Hobbes'un 'güvenlik devleti' kurulduktan sonra, artık mutlaklıdır. Bu, bedeli yüksek bir barıştır; bireyler, kendilerini bir daha yakayı kurtaramayacakları bir güçle kuşatmışlardır (Keane, 1994, s. 64).

Egemen gücün eylemleri ne eleştirilebilir ne de cezalandırılabilir. Uyruklar egemenin eylem ve kararlarının amili olduğuna göre onun yapmış olduğu hiçbir şey kendilerine yapılmış bir haksızlık olamaz. Egemen her ne yapıyorsa ona öyle yapmasını uyruklar söylemiştir. O, insafsız olabilir ancak kuruluşu gereği adaletsiz olamaz ve haksızlık edemez. Dolayısıyla egemen güç uyruklar tarafından haklı olarak öldürülemez veya başka bir şekilde cezalandırılmaz (Hobbes, 2013, s. 139-140). Uyrukların, egemenin emirlerini haklı veya haksız olması bağlamında

yorumlama hakkı yoktur çünkü onlar bu hakkı, sahip oldukları birçok doğal hak gibi, güvenli bir yaşamın tesisi adına Leviathan'a terk etmiştir.

Egemen güç mutlak karar vericidir. Uyrukların barışı ve savunulması için gerekenleri egemen güç belirler ve uygular. Leviathan'ın kuruluş amacı herkesin güvenliğini sağlamak olduğuna göre egemen gücün bu amaca yarayan araçları kullanması onun hakkıdır. Söz gelimi egemen güç, güvenlik adına eğitimden yararlanabilir ve bu yolla uyruklara hangi düşüncelerin öğretileceğine karar verebilir (Hobbes, 2013, s. 140). Başka bir deyişle Leviathan'ın uyrukları ona koşulsuz itaat etmek durumundadır ve eğer bu hususta bir duygu eksikliği söz konusuysa egemen güç bu eksikliği gidermek için eğitimi kullanabilir (Geçit, 2020, s. 117). Nitekim insanların eylemleri düşüncelerinden doğuyorsa barış ve uyumu sağlamak için onların düşüncelerini doğru yönlendirmek gerekir. Bu hususta, her ne kadar doğruluk esas olsa bile, düşüncelerin barışa yönlendirilmesi çelişki sayılmaz; nifak, iç savaş ve sivil bozgun gibi felaketleri önlemek için egemen istediği şeye karar verebilir. Bununla birlikte egemen güç, tüm bu iç güvenlik meselesinde olduğu gibi, doğal olarak dış güvenlik hususunda da tam yetkilidir. Başka devletlerle barış ve savaşa karar verme; bu işler için uygun gördüğü görevlileri (danışman, bakan, memur vb.) ve yine göreve uygun gördüğü her tür aracı seçme hakkı egemene aittir (Hobbes, 2013, s. 141, 142).

Tüm yasaları egemen güç koyar. İster monarşilerdeki gibi tek bir kişi olsun ister demokrasi veya aristokrasilerdeki gibi bir heyet olsun, bir devletin tek yasa koyucusu egemen güçtür. Ondan başka hiç kimse yeni bir yasa koyamaz veya yürürlükteki bir yasayı kaldıramaz. Mülkiyet meselesi başta olmak üzere, iyi ve kötüye, yasal ve yasal olmayana dair mutlak yasa koyucu egemen güçtür; tüm bu hususlarda adil ve adil olmayanın nihai ölçüsü egemen güç tarafından ilan edilen toplum yasalarıdır. Bununla birlikte egemen güç, kendi koyduğu yasaların hiçbirisiyle bağlı değildir çünkü o, bu yasaları ihdas eden (etme gücü olan) kişi olduğundan, istediği zaman rahatsız olduğu bir yasayı kaldırabilir. Egemen güç bizzat yasaların varlık nedeni olduğundan toplum yasaları varken de özgürdür; kaldı ki kendini bir yasa ile bağlasa bile, başka bir yasa ile özgür kılabilir (Hobbes, 2013, s. 141, 201). Kısacası egemen güç "yasanın üzerindedir ve ona itaat etmesi gerekmez, çünkü toplumsal sözleşmenin bir yanı değildir ve yalnızca uyruklarının karşılıklı olarak boyun eğeceklerinde anlaştıkları sözleşmeye uymalarını sağlar" (Çetinkaya, 2021, s. 407). Burada uyrukların payına düşen, ihdas edilen yasalara mutlak itaattir. Dahası uyrukların, boyun eğme zorunlulukları bir yana, yasaların haklı veya haksız olup olmadıkları üzerinde düşünmeleri bile saçmalık olur çünkü bu şekilde davranmanın kaçınılmaz sonucu siyasal itaatsizliktir (Venezia, 2015, s. 92; Watkins, 1995, s. 56).

Yasama yetkisi gibi yargı yetkisi de egemen gücün hakkıdır. Toplum yasaları çerçevesinde ortaya çıkabilecek tüm anlaşmazlıkların nihai çözüm merci egemen güçtür. Yargı, iktidarın parçasıdır çünkü anlaşmazlıklar bir çözüme kavuşturulmazsa bir uyruk başka bir uyruğa karşı korunamamış olur ki bu durumda herkes kendini korumaya kalkar ve devletin kuruluş amacına aykırı olan savaş durumu yeniden doğar. Diğer taraftan egemen güç nihai yargı makamı olduğu kadar yargıya esas yasaların da nihai yorum makamıdır. Egemen güç bu hakkını her bir özel durum için, yasalara kendi verdiği anlam asıl olmak üzere, yargıçlar eliyle kullanır, dolayısıyla yargıçların hükmü aslında egemenin hükmüdür (Hobbes, 2013, s. 141-142, 207-209).

Bunlarla birlikte ödül, ceza, şeref veya paye verme hakkı da egemen güce aittir. Egemen güç, uyrukları, gerek devlete hizmet için özendirme gerekse ona zarar vermekten caydırma amacıyla uygun bulunduğu şekilde (mal, mülk, şeref, itibar vb.) ödüllendirebilir veya farklı yollarla

cezalandırabilir. O, tüm bunları önceden ilan ettiği bir yasaya göre yapabileceği gibi, böyle bir yasa yoksa, doğrudan istediği gibi de yapabilir (Hobbes, 2013, s. 142-143).

Hobbes'a göre tüm bunlar egemen gücün devredilemez ve bölünemez haklarıdır. Yasama, yürütme ve yargı bir bütün olarak egemen gücün tekelindedir ve öyle kalmalıdır (Hobbes, 2013, s. 143). Aksi takdirde "devlet iktidarı bölünmüş veya yayılıp ayrılmış olan bir Sivil Toplum, şiddetli bir iç savaşa yol açması kaçınılmaz olan sayısız doğal tutku ve gürültü patırtı karşısında uzun süre ayakta kalamaz" (Keane, 1994, s. 65). Tüm uyruklar, egemen gücün bölünemeyen ve devredilemeyen iktidarını benimsemek durumundadır çünkü bu hakları egemene, doğal savaş durumundan kurtulmak amacıyla bizzat onlar devretmiştir ve bu hak devrinin ilk anlamı mutlak itaattir.

Hobbes'a göre egemenlik bir devletin ruhudur. Yönetim şekli nasıl olursa olsun bir devlette egemenin sahip olduğu haklar, onların kullanımında kimi farklılıklar olsa bile, egemenliğe hayat verir ve onu yaşatır (Hobbes, 2013, s. 171; Zarakolu, 2013, s. 295). Bununla birlikte ne egemenlik ne de egemen gücün hakları uyrukların itaatinden ayrı düşünülebilir. Nitekim Hobbes'un gözünde bir devletin sadece birlik ve bütünlüğü değil, aynı zamanda zenginliği de uyrukların itaatiyle yakından ilişkilidir:

Aristokratik veya demokratik bir meclis tarafından yönetilen bir halkın zenginliği, aristokrasiden veya demokrasiden değil, uyrukların itaati ve uyumundan gelir; bir monarşide de halk, tek bir kişi onları yönetmek hakkına sahip olduğu için değil, fakat ona itaat ettikleri için zenginleşir. Herhangi bir devlet türünde, halkın itaatini ve dolayısıyla uyumunu yok edin, halk sadece zenginleşmemekle kalmayacak fakat kısa bir sürede dağılacaktır da. (Hobbes, 2013, s. 252)

Egemen gücün "kimsenin karşı koyamayacağı, hatta tartışamayacağı mutlak bir erke sahip olması insanların barış içinde yaşayabilmelerinin zorunlu koşuludur" (Ağaoğulları & Köker, 2009, s. 232). Başka bir deyişle egemen güce itiraz edilmemelidir çünkü hem koruma hem de konfor vaat eden bir güvenlik programının yolu bundan geçer. Uyruklar egemen güce kural olarak diz çökmelidir; onların hürmet ettikleri şey, egemenin şahsından çok, onun kendilerine güvenlik ve huzur getirme gücüdür (Hobbes, 2013, s. 249; Skinner, 2018, s. 193). Mutlak itaat, koruma ve konfor vaat eden güvenliğin kaçınılmaz bedelidir ve bunu, tüm uyrukların bilmesi gerekir:

[İ]ster bir insan ister bir meclis olsun, egemen temsilci hakkında kötü konuşmanın; veya onun iktidarını tartışma konusu yapmanın veya ona itiraz etmenin; veya, halkının gözünde küçük düşürülecek şekilde ve halkın itaatini, ki devletin güvenliği buna bağlıdır, gevşetecek şekilde, onun adını saygısızca anmanın ne kadar büyük bir hata olduğu . . . halka öğretilmelidir. (Hobbes, 2013, s. 253)

Hobbes'a göre egemen güç, insanların bir kişiye devredebilecekleri en büyük gücü, yani mutlak gücü temsil eder ancak bu gücün veya egemenin yönetme hakkının itaat olmadan bir anlamı yoktur; itaat yoksa devlet zaten hiç var olmamıştır (Hobbes, 2007, s. 95). Dahası Hobbes'un gözünde devlete itaatin alternatifi veya devletin bu itaati paylaşmak zorunda olduğu herhangi bir başka otorite de yoktur. Başka bir deyişle Hobbes, özellikle ruhani otoriteye gönderme yapar ve devlete itaat noktasında onun üstünlük iddiasını tanımaz. Bu bağlamda Hobbes'un odağında iki temel unsur vardır: Tanrı ve Kilise.

Hobbes *Leviathan*'da öncelikle uyrukların, Tanrı'nın yasalarına aykırı olmamak koşulu ile, egemene itaat etmekle yükümlü olduklarını yazar. Bununla birlikte Tanrı'nın yasalarının, onun insana seslenme biçimlerinden biri olan (diğer ikisi vahiy ve risalet) doğal akla (ki onu insana kullanması için Tanrı bahşetmiştir) aykırı olmadığını belirtir; doğal akıl Tanrı'nın tartışma

götürmez sözüdür. Tanrı'nın sözünde akli aşan, yani akılla ispat edilemeyecek birçok şey olsa bile, akla aykırı bir şey yoktur; öyle görünen bir şey varsa da bu, sadece bizim hatalı akıl yürütmemizdir (Hobbes, 2013, s. 263-264, 277). O hâlde Hobbesçu diyalektikte Tanrı'nın yasalarına aykırı olmamak şartı, mutlak itaat söylemi bakımından bir değişiklik yaratmaz. Aksine burada "egemene itaat ile Tanrı'ya itaat arasında bir çelişki olmayacağı düşünülebilir" (Ağaoğulları & Köker, 2009, s. 253).

Hobbes'un devlete itaat ve ruhani otorite bağlamındaki odağı Kilise'dir. Hobbes Kilise'yi, manevi otoriteyi, dünyevi iktidar üzerinde egemen kılmaya çalıştığı için eleştirir çünkü olması gereken, bunun tam tersidir; kral, Kilise'nin başı olmalıdır. Dolayısıyla Hobbes'a göre Kilise, mutlak egemenliğin sınırları dışında kalmamalı, devlete bağlı olmalı, dünyevi egemene itaat etmelidir (Şenel, 2013, s. 358-359). Hobbes'un, uzun uzadıya verdiği teolojik izahlar bir tarafa, temel gerekçesi basit ve açıktır: Kilise örgütlenme ve iş görme tarzı bakımından bir devlet gibi hareket etmekte ve devletin tekelinde olması gereken erki kullanmaktadır. Hobbes'un gözünde bu durum, düpedüz iki başlılıktır ve kaçınılmaz savaş nedenidir:

[B]uyurabilen, yargılayabilen, başılayabilen, mahkum edebilen veya başka herhangi bir işi yapabilen bir Kilise, Hıristiyanlardan oluşan bir devletle aynı şeydir; ve uyrukları insanlar olduğu için, bir dünya devleti olarak; ve üyeleri aynı zamanda Hıristiyanlar olduğu için, bir Kilise olarak adlandırılır. Dünyevi ve ruhani yönetim, insanlar çift görsünler ve yasal egemenlerini bilmekte yanlısınlar diye icat edilmiş iki kelimeden ibarettir. . . . bu hayatta, hem din hem de devletin, dünyevi yönetiminden başka bir yönetimi yoktur; hem devletin hem dinin yöneticisinin yasakladığı bir düşüncenin uyruklara öğretilmesi de yasal değildir. Bu yönetici bir tane olmak zorundadır; yoksa Kilise ve Devlet arasında; ruhaniciler ve dünyeviciler arasında; adaletin kılıcı ve imanın kalkını arasında. . . . nifak ve iç savaş çıkması kaçınılmazdır. (Hobbes, 2013, s. 345)

Hobbes, din ve devlet ilişkisi bağlamında, en nihayetinde egemen gücün buyruklarının dini düşünceyle uyumlu olup olmadığını ve uyrukların kanuna uygun olarak dini görevlerini yerine getirip getirmediğini değerlendirmekten kimin sorumlu olduğunu araştırır ve ona göre ne uyrukların kendisi ne de egemen gücün bağımsız bir dini otorite bu sorumluluğa sahiptir; bu ancak egemenin işidir (Venezia, 2015, s. 78).

Son tahlilde Hobbes'un katı bir akıl yürütmeye dayanan teorisi, tarihin en radikal itaat teorilerinden biridir. Onun teorisiyle karşılaştırıldığında kralların ilahi hakkı öğretisi bile, ılımlı sayılır. Bu ikincisi, en azından pasif itaati kabul eder ancak Hobbes'ta pasif itaat söz konusu değildir; itaatin tek bir yolu vardır, o da görünür aktif itaattir. Bununla birlikte Hobbes'un (aktif) 'itaat'ı uyruklara iki önemli noktadan seslenir: Birincisi uyruklar sözleşme yoluyla egemenin tüm emirlerine uymayı kabul etmişlerdir. Dolayısıyla onlar sözleşmeyle, bir bakıma, emrin içeriğinden bağımsız olarak itaat etme yükümlülüğü kazanırken emrin adil olup olmadığına karar verme haklarını kaybetmişlerdir. İkincisi egemen gücün verdiği emirler, istese bile, dine aykırı olamaz çünkü Hobbes'un siyasal sisteminde egemen güç, dini meselelerde de nihai karar vericidir (Bobbio, 1993, s. 93-94; ayrıca bkz. Keane, 1994, s. 64-65).

Buraya kadar ele alınan tüm argümanlar Hobbes'un itaat tezinde hiçbir boşluk olmadığını, hatta bu tezin itaatsizliği hiçbir şekilde onaylamayacağını gösteriyor: "Hobbes için, bölünmüş veya sınırlı bir hükümlanlık doktrinin savunuculuğunu yapması, kısmen dolu bir boşluk bulunduğunu söylemek kadar abestir. Ancak bölünmemiş ve sınırlandırılmamış bir otorite olabilir" (Watkins, 1995, s. 59; ayrıca bkz. Hobbes, 2008, s. 132-133; Skinner, 2018, s. 72-73). Buna karşın nihai bir hüküm vermeden önce Hobbes'un başlangıç noktasına, özellikle bireylerin güvenliği meselesine, bir kez daha bakmak yerinde olur.

3. MUTLAK İTAATİN SINIRLARI VE DİRENME HAKKI

Hobbesçu toplum sözleşmesi egemen güce mutlak bir otorite bahşeder. Hobbes'un sözleşmesi, esasında endişe verici bir şekilde tek taraflıdır. Bireyler egemen güce itaat edeceğine söz verir ancak egemen güç buna karşılık değerli sayılabilecek çok az şeyin sözünü verir. Hobbesçu sözleşme boş bir senet gibidir; bireyler egemene istediği gibi davranma yetkisi verdiği için sonrasında ondan şikayet edemezler, artık egemen gücün mutlak bir otorite ile donatılması bireysel çıkarlara hizmet edecek en iyi şey olarak kabul edilmiştir (Abramson, 2020, s. 230). Bununla birlikte sözleşmenin bu katı yapısı Hobbes'un dikkatindedir; mutlak iktidar ve itaat talebinin, gerekçesi güvenlik olsa bile, sevimli görünmediğini kabul eder:

Bu egemenlik ve mutlak güç . . . birçok insana o kadar sert görünür ki, sadece adı bile onlarda nefret uyandırmaktadır. Bu, büyük oranda insan doğası ve doğa yasaları hakkındaki cahillikten ama kısmen de böylesi bir güçle donanmış mevkiye atandıklarında bunu kendi açgözlülükleri için kullananların hatalarından kaynaklanmaktadır. (Hobbes, 2007, s. 102)

Hobbes, mutlak iktidarın insanlar üzerindeki rahatsız edici etkisinin farkındadır ancak bu mantıksal izahı olan zorunlu bir rahatsızlıktır, dolayısıyla güvenlik hesabına tolere edilmelidir. Diğer taraftan Hobbes'un sözlerinin son kısmı, devlete itaat bağlamında, çok daha ciddi bir hususa; egemen gücün, iktidarı kuruluş amacının dışında kullanma ihtimaline gönderme içerir. Bu mesele, devlete itaatin sınırlarını görmek bakımından oldukça önemlidir çünkü, her iktidar gibi, 'Hobbes'un iktidarı' da bir amaç uğruna vardır ve amacı dışına düşen iktidarın meşruiyeti ister istemez tartışmalıdır. Nitekim Hobbes, iktidarı egemen güce mutlak olarak teslim eder ancak onun varoluş amacını da boynuna asarak:

İster bir monark olsun ister bir meclis, egemenin görevi; kendisine egemenlik gücünün verilmiş amacında, yani halkın güvenliğinin sağlanmasında yatar; egemen, bu göreve doğa yasasıyla bağlıdır ve bunun hesabını, doğa yasasını yaratan Tanrı'ya ve sadece ona vermekle yükümlüdür. Güvenlikle burada kastedilen, sadece koruma değil; aynı zamanda, her insanın meşru emeğiyle, devlete tehlike veya zarar gelmeksizin elde edeceği, hayatın bütün konforlarıdır. (Hobbes, 2013, s. 249)

Görülüyor ki yönetim şekli nasıl olursa olsun bir devletin varoluş amacı, halkın iyiliğinin sağlanmasıdır ve mutlak itaat, anlamını bu kesin amaca borçludur. Diğer taraftan Hobbes'un mutlak itaat yaklaşımındaki en önemli istisna buradan doğar. Uyruklarını koruma, onların iyiliklerini sağlama işlevini kaybetmiş bir devlete itaat anlamını kaybeder:

Uyrukların egemene olan yükümlülüğü, egemenin uyrukları onunla koruyabildiği güç devam ettiği sürece devam eder. Çünkü insanların, onları koruyabilecek başka hiç kimse olmadığında, doğal olarak sahip oldukları hak sözleşmeyle bırakılamaz. Egemenlik devletin ruhudur; ve bu ruh gövdeden bir kez ayrıldığında, organlar hareket yeteneklerini artık ondan almaz olurlar. İtaatin amacı korunmadır; bir kimse, bu korumayı, kendisinin veya başka birinin kılıcında buluyorsa, doğa, o kimsenin buna itaat etmesini ve bunu sürdürmek için gayret etmesini emreder. Egemenlik, onu kuranların niyetine göre, ölümsüz olsa da; kendi doğası bakımından. . . doğal bir ölümlülüğün tohumlarını da içinde taşır. (Hobbes, 2013, s. 171)

Egemen güç uyruklarını koruma yeterliğini kaybederse uyruklar kendilerini koruma hakkını devlete ve/veya diğerlerine karşı kullanabilir (Krş. Keane, 1994, s. 65). Hobbes'un sistematığı bakımından bu yargı makul ve mantıklı bir zeminde var olur: Bireyler bir devletin uyruğu olmadan önce bir araya gelmiş ve doğal haklarının önemli bir bölümünü güvenli bir yaşam umuduyla egemen güce devretmişlerdir. Bununla birlikte 'güvenli bir yaşam umudu' şartından da anlaşılacağı üzere, hak devri bir fayda beklentisi içerir; her hak devri iradi bir eylemdir ve her iradi eylemin amacı kişinin kendisine bir fayda sağlamasıdır. Dolayısıyla hiç kimsenin ne olursa

olsun herhangi bir şekilde devredemeyeceği veya devretmiş sayılamayacağı bazı haklar vardır. Söz gelimi kendini koruma hakkı bunların başında gelir. Hiç kimse zor yoluyla canına kastedenlere karşı direnme hakkını bırakamaz çünkü kişinin böyle yapmakla kendisi için elde edebileceği bir fayda yoktur. Benzer şekilde kişinin yaralanması, zincire vurulması veya hapsedilmesi için de aynı şey söylenebilir, böyle durumlarda kişiye sabretmekten gelecek bir fayda söz konusu değildir. Bir haktan feragat etmenin veya onu devretmenin ana saiki; insanın, can güvenliğini, bu konuda endişe duymayacak şekilde, sağlama almak istemesidir (Hobbes, 2013, s. 106). Kısacası bireyler eylem haklarından ve bu hakların tüm kapsamından sadece kendilerini korumak; yaşamlarını garanti altına almak amacıyla feragat ederler (Hallenbrook, 2016, s. 182).

Buna göre uyruklar kendi varlıklarını savunma hakkını ve özgürlüğünü, esasında hiçbir zaman bırakmazlar. Onlar kendi varlıklarını koruma özgürlüğüne her daim sahiptir, hatta kendilerine yasal olarak saldıranlara karşı bile bu hakları saklıdır. Egemenlik ve egemen güce itaat sözleşmeyle kurulur ve söz verilen her konuda bağlılık gerektirir. Buna karşın hakkın sözleşmeyle devredilemeyeceği bütün hususlarda uyruklar özgürdür. Nitekim Hobbes'a göre korkuyla yapılmış bir sözleşme bile geçerli olabilir ancak bir insanın kendini korumamak için yaptığı bir sözleşmeden söz edilemez. İnsanın kendisine zor yoluyla müdahale edilmesine karşı, kendisini savunmayacağına dair verdiği sözün bir anlamı yoktur çünkü, daha önce de belirtildiği üzere, hiç kimse kendisini ölüm, yaralanma veya hapisten koruma hakkını devredemez. Herhangi bir hakkın bırakılmasının esas nedeni, zaten bu tür kötülüklerden kaçınmaktır (Hobbes, 2013, s. 111, 168). Hobbes'un sözleşme sistemi içinde bir uyruk kendini koruma durumuyla karşı karşıya kalmışsa, bir bakıma, her fiilin serbest olduğu doğal duruma dönmüştür. Söz gelimi egemen güç ile ölüm cezasına mahkûm edilen bir uyruk arasındaki ilişki, temelde doğal savaş durumundaki ilişkidir (Hampsher-Monk, 2004, s. 76). Dolayısıyla uyrukların, bir zor karşısında direnmeyeceklerini söylemelerinin veya bunu bir sözleşmeyle taahhüt etmelerinin, Hobbes'un sistemi açısından hiçbir anlamı yoktur:

[B]ir insan ben şöyle veya şöyle yapmazsam, beni öldürün şeklinde bir ahit yapabilir; fakat şöyle veya şöyle yapmazsam, beni öldürmeye geldiğinizde size direnmeyeceğim şeklinde bir ahit yapamaz. Çünkü insan, doğal olarak, ehven-i şeri seçer; yani, bu durumda direnmeyince mutlak ve kesin olan ölüm yerine, direnirken ölme tehlikesini seçer. Bunun doğru olduğu herkes tarafından kabul edilir: öyle ki suçlular kendilerini mahkûm eden yasayı önceden kabul ettikleri halde, idama ve hapisaneyeye silahlı adamlar eşliğinde götürülürler. (Hobbes, 2013, s. 111)

Hobbes felsefesinde mutlak itaatın sınırlarını tayin eden ikinci husus, bu birinciden, yani kendini koruma hakkından türer. Hatta sözleşmeye konu edilemeyen (devredilemeyen, vazgeçilemeyen) tüm diğer haklar, en nihayetinde bu yaşam hakkına temellenir (Ağaoğulları & Köker, 2009, s. 265-266). Buna göre hiçbir uyruk, velev ki adalete uygun olsun, kendisine zarar vermeye zorlanamaz. Nitekim egemen güç, herhangi bir uyruğa kendisini yaralamasını veya öldürmesini; kendisine saldıranlara direnmemesini; onsuz yaşaması mümkün olmayan bir şeyi (hava, gıda, ilaç vb.) kullanmamasını emrederse o uyruk, egemene itaat etmeme özgürlüğüne sahiptir. Söz gelimi hiç kimse af güvencesi olmaksızın (işlediği) bir suçtu itiraf etmek zorunda değildir çünkü hiç kimse gerektiğinde kendisini suçlama taahhüdü verdiği bir sözleşmeyle yükümlü tutulamaz. Doğal durumda herkes kendi kendinin yargıcidir ve doğal olarak suçlamaya yer yoktur ancak devlet cezalandırma gücüne sahiptir ve bu nedenle uyruklar için güvence şarttır. Bir uyruk, aynı şekilde anne-baba, eş veya hamisini de suçlamaya zorlanamaz. Kaldı ki bu tür bir suçlama, suçlayıcının kendi isteğiyle gerçekleşmediği ve suçladıklarının mahkûmiyeti ile zarara uğrayacağı düşünüldüğünde, yanlış sonuçlar içerir. Yine işkenceyle elde edilen suçlamalar da

aynı derecede güvenilir değildir. Bunlar doğal olarak bozuk sonuçları olan suçlamalar olup, sonuçları anlamlı değildir (Hobbes, 2013, s. 111-112, 168). Nihayetinde Hobbes'a göre uyruğun egemene itaati, onun eylemlerini onayladığı anlamına gelir ancak bu onay, sözleşmenin mantığı gereği, uyruğun herhangi bir şekilde zarar görebileceği bir hususu içeremez:

Hiç kimse, sadece sözlerle, kendini veya bir başkasını öldürme borcu altında değildir; ve dolayısıyla, herhangi bir tehlikeli veya onursuz görevin yerine getirilmesi için egemenin verdiği buyruk üzerine bir insanın sahip olabileceği yükümlülük, boyun eğişimizin ifade edildiği sözlere değil, bunun amacıyla anlaşılması gereken niyete bağlıdır. Dolayısıyla, itaat etmeyi reddedişimiz, egemenliğin kuruluş amacına ters düşüyorsa, reddetme özgürlüğü yoktur: ters düşmüyorsa, vardır. (Hobbes, 2013, s. 169)

Leviathan'da egemene itiraz edilebilecek en önemli husus, kişinin varlığını koruma ve zarar görmeden sürdürme hakkına dayanır. İnsan mutlak olarak hem kendini koruma hem de kendini korumayı sağlayacak yolları tasarruf etme hakkına sahiptir ve dahası bu husus, Hobbes'un sisteminin mantıksal sonucudur; devletin kuruluş nedeni insanın varlığını sürdürme arzusudur (Martinich, 2013, s. 264; Russell, 1997, s. 305-306). Bu hak, doğa durumu veya devlet sonrası fark etmeksizin, bireylerin sürekli hakkıdır. Dolayısıyla, egemen güç dâhil, hiç kimse tarafından ihlal edilemez ve ihlali durumundaki refleksi, hakkın kendisi kadar doğaldır.

Hobbes'un gözünde egemene itirazın en esaslı gerekçesi, insanın kendini koruma hakkından doğar. Bununla birlikte egemene itiraz edilebilecek veya itaat borcundan azade olunabilecek, temelde kendini koruma hakkına götürülebilir olan, birkaç istisnadan daha söz edilebilir. Bunlardan ilki uyrukların gönüllü değilse savaşıma zorlanamayacağı itirazıdır ancak bu, şartlı bir itirazdır; yoksa savaşmanın keyfiyeti yoktur. Söz gelimi asker olarak düşmanla savaşması emredilen bir uyruk, kendi yerine yeterli bir asker ikame edebilirse (ki bu durum devlet hizmetinden kaçılmadığını gösterir) egemen gücün emrine itaat etmeyebilir. Ayrıca egemen güç bu gibi tehlikeli görevlerde kimi uyrukların doğal ürkekliğini dikkate almalıdır. Nitekim ordular çarpıştığında bir taraftan veya her iki taraftan da kaçanlar olabilir; bunlar korkudan kaçıyorlarsa hain değildir, sadece kaçtıkları için onursuzdur. Buna karşın görevi askerlik olan bir uyruğun hiçbir sebeple savaş meydanından kaçma veya egemeni temsil eden komutanının emrine karşı gelme mazereti olamaz. Devletin savunulması silah taşıyabilecek tüm uyrukların yardımını gerektiriyorsa bu durumun da mazereti yoktur; uyruklar bu çağrıya katılmakla yükümlüdür, aksi takdirde uyruklarının, savunulması için cesaret göstermedikleri bir devlet gereksiz olur (Hobbes, 2013, s. 169).

Hobbes'a göre bir uyruğun savaşta tutsak alınması da egemen güce itaat durumunu değiştirebilir. Bir uyruğun kişiliği ve yaşam hakkı düşman eline geçmişse ve galip güç ona, uyruğu olma koşuluyla yaşamını ve özgürlüğünü bağışlamışsa o uyruk, bunu kabul etme özgürlüğüne sahiptir çünkü onun başka çaresi yoktur. Aynı şey yabancı bir ülkede hapsedilmiş bir uyruk için de geçerlidir. Bu uyruk, hapsedildiği ülkede ona yaşamı ve özgürlüğü bahşediliyorsa o ülkenin uyruğu olabilir ve bu durumda kendi egemenine itaat borcu yoktur. Yine bir uyruğun egemen güç tarafından sürgün edilmesi de itaati sona erdirir çünkü kişi artık uyruk değildir ve itaat bağı kalkmıştır (Hobbes, 2013, s. 171-172).

Bu durum, egemen gücün başka bir egeme teslim olması veya başka bir egemen tarafından tutsak alınması bakımından da yorumlanabilir. Söz gelimi savaşta yenilmiş bir kral, galip krala teslim olursa onun uyrukları, itaat yükümlülüğünden kurtulur ve galip güce (yeni egemene) uyruk olurlar. Buna karşın monark tutsak alınmış ise aynı şey geçerli değildir çünkü tutsaklık durumu egemenlik haklarından vazgeçildiği anlamına gelmez, dolayısıyla uyrukların itaat

yükümlülüğü, onun adına hükümet eden devlet görevlilerine itaat ile devam eder (Hobbes, 2013, s. 172).

Tüm bunlardan başka egemenin kendisi ve varisleri adına iktidarı bırakması da uyrukların itaat borcunu ortadan kaldırır. Egemen güç kendisi ve varisleri adına yönetimi bırakırsa uyruklar doğal duruma, mutlak özgürlüğe geri dönmüş olurlar, dolayısıyla artık itaat edilecek bir egemenden söz edilemez. Hatta bu durum ortada egemen adayları olsa bile değişmez çünkü mevcut egemen güç, bir varis tayin etmediyse iktidarı sürdürecektir bir egemen yok demektir. O hâlde iktidar için belirlenmiş bir varis yoksa ne egemenlikten ne de uyrukluktan söz edilebilir (Hobbes, 2013, s. 172).

Hobbes felsefesinde mutlak itaatın sınırları bağlamında dikkat çeken başka bir husus da egemen güce toplu itiraz meselesidir. Hobbes, bir bakıma, uyrukların görevlerinden kaçmak için her türlü bahaneyi kullanabileceğini düşünerek doğrudan tehdit altında kaldığımızda egemen güce karşı 'sadece kendi hesabımıza direnebileceğimizi' (Ryan, 2021, s. 388) iddia eder ve toplu itirazı yasaklar: "Hiç kimse, suçlu veya masum başka birini savunmak için devletin kılıcına direnmek özgürlüğüne sahip değildir; çünkü böyle bir özgürlük, egemenden, bizi koruma araçlarını alır; ve dolayısıyla hükümetin gerçek özünü tahrip eder" (Hobbes, 2013, s. 169-170). Buna karşın Hobbes'un, toplu direnişe kapıyı kapatmadığı ve yine kendini koruma hakkına dayanan bir husustan söz edilebilir:

[Ç]ok sayıda insan toplu olarak egemen güce haksızca direnmişler, veya beklenen cezası ölüm olan büyük bir suç işlemişler ise, bir araya gelip birbirlerini kollamak ve savunmak özgürlüğüne sahip midirler? Kesinlikle sahiptirler: çünkü yaptıkları şey canlarını korumaktır ki suçsuzlar gibi suçlular da bunu yapabilir. Görevlerinin ilk ihlalinde, gerçekten de adaletsizlik vardır; daha sonra silahlanmaları ise, yaptıkları şeyi sürdürmek için bile olsa, yeni bir adaletsizlik değildir. Ayrıca bu, sadece, kendi varlıklarını savunmak için ise, hiç mi hiç adaletsizlik değildir. (Hobbes, 2013, s. 170)

Hobbes uyruklara önemli bir doğal hak tanımaktadır; güvenliği sağlayamayan devlete itaat etmeme (direnme) hakkı. Öte taraftan bu hak, Hobbes'un mutlak itaat anlayışına aykırı durmaktadır çünkü uyruklara, devletin güvenliği tesis edemediği gerekçesine dayanarak, isyan yolu açmaktadır (Güriz, 2014, s. 184-185). Bununla birlikte Hobbes'un uyruklara bu hakkı tanıyarak, esasında konunun kendi doğasında çözümsüz bir çelişki bulunduğunu, yani egemenin hakları ile bireyin doğuştan getirdiği kendini koruma hakkının kategorik olarak uyuşmadığını kabul ettiği düşünülebilir çünkü uyruklar bu hakka, sözleşme olsun veya olmasın, her zaman zorunlu olarak sahiptir (Krş. Strauss, 2011, s. 230). Başka bir deyişle insanın kendini koruma refleksi doğaldır ve tehdit anında, devlet öncesi ve sonrası fark etmez, devreye girer. Dolayısıyla mesele bu noktadan ele alındığında Hobbes'un özel sorunu olmaktan çıkar, insanın doğal bir niteliğini kabullenme sorunu olur.

Diğer taraftan doğrudan Hobbesçu sözleşme mantığına yönelirsek bu bize, şu sonucu verir: Hobbes'ta direnme hakkı esas olarak bireyin kendisini koruması ve varlığını zarar görmeden sürdürmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte direnme hakkının devletin uyruğu olmaktan, yani yurttaşlıktan kaynaklı bir hak olduğu söylenemez. Direnme hakkı bireyin, doğal durumda veya devlet içinde fark etmeksizin, her zaman sahip olduğu kendini koruma hakkının yansımasıdır. Dolayısıyla buradan "bireylerin, yurttaşlar olarak değil, fakat insanlar, doğal bireyler olarak direnme özgürlüğünü kullandıkları" (Jaume'den Akt. Ağaoğulları & Köker, 2009, s. 268) sonucu çıkar. O hâlde Hobbes'un sisteminde direnme hakkı fiili bir değişiklik yaratmaz çünkü bu hakkın kullanımı; egemen gücün, uyruğun güvenliğini sağlayamadığı, uyruğun kendi varlığını tehlike altında hissettiği noktada, yani esasen toplum sözleşmesi bozulduğunda,

hükümsüz kaldığında devreye girmektedir. Bu, yeniden doğal savaş durumunda olmak demektir ve dahası bu durumda birey, artık yurttaş değil, 'doğal insan'dır. Birey tüm pozitif yasalara, en nihayetinde yurttaş sıfatıyla uyar ancak devlet, yasaları uygulamaz veya uygulayamazsa yurttaşlık sıfatı ortadan kalkar ve sahneyi yeniden doğal insan alır (Ağaoğulları & Köker, 2009, s. 268-269). Başka bir deyişle Hobbesçu sözleşme gereği, bireyin koruma ve konfor vaat eden bir devlete itaati, hem makul hem de zorunlu bir çıkarımdır. Bununla birlikte birey, aynı zamanda doğal insandır, dolayısıyla kendisini koruma hakkını hiçbir durumda terk edemez ve gerektiğinde devlete karşı da kullanabilir. Mesele şu ki direnme hakkı kullanılmaya başlandığında egemen ve yurttaş arasındaki ilişki, egemen ve doğal insan arasındaki ilişkiye dönüşür.

Hobbes, egemen güce direnmeyi, çok haklı olsa bile, öncelikli aksiyon olarak görmez (Russell, 1997, s. 305) çünkü ona göre bir iç savaşın yaratacağı felaketler (yağma, intikam, kargaşa vb.) egemen gücün zorbalığından çok daha kötüdür (Hobbes, 2013, s. 145). Dolayısıyla Hobbes'un mutlak itaatin istisnaları olarak sunduğu argümanlar, bir direnme sistematiği kurmaktan çok görevini yapmayan/yapamayan egemenin karşılaşacağı tabloyu betimler niteliktedir. Nitekim Hobbes, bu tablonun iki ana figürü olan egemene ve uyruklara, şöyle seslenir: "kralların kötü yönetimi, isyanla; ve isyan, katliamla" (Hobbes, 2013, s. 272) sonuçlanır. Hobbes'un egemen güce direnme hususundaki argümanlarının hemen hemen hepsi koşullu itirazlar içerir; bu argümanların önceliği egemene nasıl itiraz edileceğini göstermek değildir. Egemen ve uyruk karşı karşıya gelebilir ancak bu, Hobbes'un kolay kolay cevaz verdiği bir karşılaşma olmayıp, en son aksiyondur.

4. SONUÇ

Hobbes'un mutlak ve bölünmez bir iktidarın savunucusu olduğu ünlü eseri *Leviathan* ile sabittir ancak aynı eserde siyasal otoriteye itaati istisna kılan hususların tartışıldığı da bir gerçektir. Bununla birlikte mutlak iktidar ve iktidarın sınırları kavramlarının yan yana gelmesi, en azından ilk bakışta çelişik durmaktadır. Dahası bu kavramların Hobbes'taki kesin ve açık bağlamları, onların tesadüfen seçilmediğini, bu çelişkili bir kullanımsa bile, Hobbes'un bunun farkında olduğunu gösterir. Bu tercihin nedenini, hiç kuşkusuz Hobbesçu sözleşmenin mantığında aramak gerekir. Hobbes'un 'devlet'ini temellendiren güvenlik paradigması, hem mutlak itaati emreder hem de mecbur kaldığında direnmeyi serbest bırakır çünkü her iki aksiyonunun da temelinde aynı saik vardır: İnsanın varlığını koruma motivasyonu. Hobbes'a göre insan, en nihayetinde güvenliğini sağlamak için devleti kurmuştur, dolayısıyla kendini tehdit altında hissettiğinde herhangi bir sözleşmenin anlamı kalmaz. Başka bir deyişle devlet, uyruğunu koruyamadığında siyasal itaat yükümlülüğü sona erer. Buna göre Hobbes'ta siyasal itaat yükümlüğünü sona erdiren temel neden insanın kendini koruma motivasyonu ile ilgilidir, hatta egemene itaatin istisna olduğu diğer hâller de bir şekilde bu temel motivasyona bağlanır. Hobbes insanın en doğal ve temel motivasyonundan, yani hayatta kalma, varlığını koruma ve sürdürme motivasyonundan yola çıkar. Bu, devlet olsa da olmasa da insandan ayrılmaz bir motivasyondur. Dolayısıyla bireyler, her ne kadar egemen güce mutlak itaat sözü vermiş olsalar bile, onlar yaşamları ve sözleri arasında kaldıklarında doğal olarak yaşamlarını seçerler, kaldı ki egemene verilen sözün gerekçesi, zaten yaşam güvencesi elde etmektir. Uyruklar ile egemen güç arasındaki ilişkinin odağında uyrukların güvenlik talebi vardır ve itaat, bir bakıma bu talebin karşılığıdır.

Bununla birlikte Hobbes'un *Leviathan*'ının amacı, hiçbir zaman için itaatsizliği ve isyanı meşrulaştırmak değildir çünkü iç savaşın felaketleri her zaman egemen gücün zorbalığından

daha kötüdür. Diğer taraftan Hobbes, yine de itaate istisna hususlardan söz etmiştir ve bu istisnaların nedeni olarak ise insan doğasını göstermiştir. Şöyle ki insan öncelikle kendine odaklı bir varlıktır; kendi çıkarını izler ve özellikle varlığını korumak için ne gerekiyorsa onu yapar. Onun bu özelliği doğal durumda veya bir toplumda değişmez, dolayısıyla insan, bir devlet çatısı altına girmek için hangi sözü vermiş olursa olsun, yaşamıyla sınılandığında buna doğası gereği karşı koyar. Bu çıkarım egemen güce şunu söyler: Uyruklar bir şekilde tehlike veya tehdit altında hissediyorlarsa, yani güvenliklerinden endişe ediyorlarsa onlardan artık itaat beklenemez çünkü itaat bağı kendisini var eden noktadan kopmuştur ve bu endişeyi ortadan kaldıracak gerçekçi bir çözüm olmadıkça da tesis edilemez. Egemen güç açısından makul olan, itaat bağının bu denli çözüleceği bir yönetim sürmemesidir. İşte *Leviathan*'da siyasal itaate istisna olarak gösterilen hususlar, esasında egemen güce bir uyarıdır; ona, itaatin ne zaman çözüleceğini gösterir.

Son tahlilde Hobbes, sistematik bir direniş teorisi arayışında olmamıştır; onun için esas olan, itaattir. Dahası Hobbesçu sözleşmeden direniş hakkını bir yurttaşlık hakkı olarak çıkarmak olanaklı görünmemektedir çünkü egemen güce direnilmeye başlandığında bu ilişki artık doğal savaş durumundaki (herkesin her şeye hakkı olduğu) ilişkiye dönüşmektedir.

KAYNAKÇA

- Abramson, J. (2020). *Minerva'nın baykuşu: Batı siyasi düşünce tarihi* (İ. Yıldız, Çev.). Dipnot Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. (2009). *Kral-devlet ya da ölümlü tanrı*. İmge Kitabevi.
- Bobbio, N. (1993). *Thomas Hobbes and the natural law tradition* (D. Gobetti, Trans.). University of Chicago Press.
- Burgess, G. (1994). On Hobbesian resistance theory. *Political Studies*, 42(1), 62-83.
- Çetinkaya, B. A. (2021). *Felsefe tarihi: Antik Doğu'dan modern Batı'ya*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Geçit, B. (2020). Thomas Hobbes'da toplum sözleşmesi, egemenlik ve uyrukluuk: Egemenin ve uyrukların hak ve yükümlülükleri nelerdir? *Temaşa-Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (14), 110-124.
- Güriz, A. (2014). *Hukuk felsefesi*. Siyasal Kitabevi.
- Hallenbrook, C. R. (2016). Leviathan no more: The right of nature and the limits of sovereignty in Hobbes. *The Review of Politics*, 78(2), 177-200.
- Hampsher-Monk, I. (2004). *Modern siyasal düşünce tarihi: Hobbes'tan Marx'a büyük siyasal düşünürler* (N. Arat vd., Çev.). Say Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). *Elementa philosophica de cive/Yurttaşlık felsefesinin temelleri* (D. Zarakolu, Çev.). Belge Yayınları.
- Hobbes, T. (2008). *The elements of law, natural and politic: part I, Human nature, part II, De corpore politico, with Three lives*. J. C. A. Gaskin (Ed.). Oxford University Press.
- Hobbes, T. (2013). *Leviathan veya Bir din ve dünya devletinin içeriği, biçimi ve kudreti* (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Keane, J. (1994). *Demokrasi ve sivil toplum: Avrupa sosyalizminin açmazları, toplumsal ve siyasal iktidarın denetlenmesi sorunu ve demokrasi beklentileri üzerine* (N. Erdoğan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Martinich, A. P. (2013). *Thomas Hobbes* (A. Terzi, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- 2025 / 8 (1) / MART
- Russell, B. (1997). *Batı felsefesi tarihi: Ortaçağ* (M. Sencer, Çev.). Say Yayınları.
- Ryan, A. (2021). *Herodotus'tan günümüze siyasi düşünceler tarihi* (A. Karasulu & D. Zarakolu, Çev.). Bilge Kültür Sanat.
- Skinner, Q. (2018). *Hobbes ve cumhuriyetçi özgürlük* (A. E. Zeybekoğlu, Çev.). Dost Kitabevi.
- Steinberger, P. J. (2002). Hobbesian resistance. *American Journal of Political Science*, 46(4), 856-865.
- Strauss, L. (2011). *Doğal hak ve tarih* (M. Erşen & P. Onur, Çev.). Say Yayınları.
- Şenel, A. (2013). *Siyasal düşünceler tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda toplum ve siyasi düşünüş*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Venezia, L. (2015). *Hobbes on legal authority and political obligation*. Palgrave Macmillan.
- Watkins, J. W. N. (1995). Thomas Hobbes (N. Muallimoğlu, Çev.). M. Cranston (Ed.). *Batı düşüncesinde siyaset felsefeleri* (ss. 53-62) içinde. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Zarakolu, C. D. (2013). *Thomas Hobbes'un siyaset felsefesi*. Belge Yayınları.

* * * * *

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.